

OBITELJ I OBITELJSKI ODNOSI U TORČECU U PRVOJ POLOVICI DVADESETOG STOLJEĆA

1. UVOD

Prije nekoliko godina, kada sam započinjala svoje "bavljenje" etnologijom, prvo terensko istraživanje obavila sam upravo u Torčecu. Početno nepovjerenje prema stranoj osobi koja bilježi trenutke osobnog života stanovnika, postupno je zamijenila gotovo potpuna otvorenost. Razgovori vođeni u više navrata proteklih godina pružaju sliku o načinu života u jednom vremenskom razdoblju, ali istovremeno govore i o osobnosti samih sudionika koji, iznoseći činjenice, otkrivaju i vlasite stavove, prioritete i vrijednosti.

Njihova kazivanja često prelaze okvire zadane teme i čitav razgovor usmjeravaju prema onome što oni smatraju bitnim za pamćenje. Upravo to je i razlog što sam kao temu izučavanja izabrala upravo život u obitelji.

Kroz prikaz obiteljskog života, osim usvojenih načina ponašanja, vrijednosti i običaja kristalizira se slika socijalne strukture te gospodarskih odnosa unutar obitelji i sela kao šire zajednice.

Podaci dobiveni terenskim istraživanjem odnose se na razdoblje između dva svjetska rata i temelje se isključivo na sjećanju stanovnika. Etnografska literatura donosi nešto starije podatke koji sežu do početka stoljeća.

Opis života stanovnika male zajednice, u ovom slučaju Torčeca, nužno zahtijeva i osvrt na interakcije s okolicom: komuniciranje sa susjednim selima, utjecaj grada, prihvaćanje mode i tehničkih pomagala za obradu zemlje itd. Isto je tako nužno dati barem opće odrednice prirodnog okruženja koje u slučaju stanovnika zemljoradnika može uvelike odrediti način života.

Navedeni podaci dobiveni metodom razgovora s kazivačima tonski su zabilježeni i tran-

skribirani bez uljepšavanja ili dodataka. Valja napomenuti, a to će biti vidljivo i u citatima iskaza pojedinih kazivača, u razgovoru sa stranom, osobito obrazovanom osobom, kazivači rade idiom koji se umnogome razlikuje od njihovog *domaćeg kućnog* govora. Stoga će možda i njima samima neke riječi i rečenice izgledati čudno, no nužno je poštovati autentičnost trenutka u kojem je iskaz nastao.

2. TORČEC

2.1 POGLED U PROŠLOST

Prvi pisani spomen Torčeca veže se uz godinu 1334., kada je selo dio peteranečkog posjeda čiji su vlasnici Tomo i Ivan Thar (Thor). Pretpostavlja se da je i sam naziv sela izveden upravo iz prezimena tadašnjih vlasnika (Z. MARKOVIĆ, 1997).

Prema tvrdnjama naziv Torčec selo je dobilo po mjestu na kojem su grofovi Inkey imali ili pak zbog sajmenog dana - utorka, no to su podaci koji se temelje na usmenoj predaji i teško je utvrditi njihovu vjerodostojnost. Prema popisu stanovništva po župama, najstariji podatak o broju kućedomaćina i kuća u naselju je onaj iz 1659. godine, kada je u Torčecu zabilježeno 48 kuća. Do godine 1857. taj se broj povećao na 105. Ukupan broj stanovnika u prošlom i dvije trećine ovog stoljeća povećao se sve do 1961. kada počinje opadati. Godine 1991. broj stanovnika iznosio je 786.

Još od prvog spomena sela svecem zaštitnikom smatra se sv. Stjepan ("Ecclesia sancti Stephani regis circa Dravam" - MARKOVIĆ, 1997.) u čiju čast je sagrađena i današnja crkva, posvećena sredinom prošlog stoljeća. Svake se godine u kolovozu održava veliko proštenje na dan sv. Stjepana - *Kralevo*, a način obilježavanja tijekom godina doživio je različite promjene (od plesanja kola i pjesme ispred crkvene zgrade sredinom stoljeća, do održavanja konjičkog turnira i natjecanja u boksu, danas).

2.2. PRIRODNO OKRUŽJE

Kako u svom rukopisu navodi nepoznati autor, selo je omeđeno dijelovima obradivog i neobradivog zemljišta čiji su nazivi početkom stoljeća bili slijedeći:

Poljanice - na sjeveru

Gradić, Pod logom - na zapadu

Blaževo pole, Podkrtache, Berek, Krtače, Parag - jug

Vustje (potok Gliboki), Rudičevo, Ledine - istok

Do danas su se u sjećanju stanovnika zadržali neki od navedenih naziva, no kazivači navoed i druge, na primjer:

Jasenovec, Vratno, Polanice, Prečno pole, Šafranice, Međuriće, Dožine, Ledinka, Cirkvišće...

Neki od tih naziva skrivaju zanimljivosti iz prošlosti (*Gradić - de je bil negda grad*), imena

nekadašnjeg vlasnika (*Blaževo pole*), kulturu koja je na dotičnom zemljištu rasla (*Jasenovec*) i sl.

Samo selo podijeljeno je na nekoliko cjelina koje imaju i svoje nazive (*još i danas mi stari ih tako nazivamo*): *Dolnji kraj, Prečni kraj, Mišnji kot, Krakovo*.

Dio sela (*s one strane potoka*), koji nosi naziv *Ciganski vrti* smatra se mjestom na kojem su se nastanili prvi Torčanci

nakon prodora Turaka. Kasnije su tu živjeli Romi (*Cigani*). Kao većima ravničarskih sela i Torčec je imao svoje zajedničko zemljište *selsko trnje*, koje je najprije bilo vlasništvo zemljišne zajednice, a potom i općine. Na tom su zemljištu napasali krave, a stariji se stanovnici sjećaju i vremena kada je na njemu raslo drveće - stari hrastovi čija debla nije bilo moguće rukama *opseći*.

Kvalitetno zemljište koje se obrađuje nazivaju *oranica*, a ono neobrađeno, napušteno: *trnje, korov, šibiki, napuštena zemla, postara, gmaje*. Najčešće se radi o zemljištu na koje su ljudi *krave na pašu vodili*. Danas ga niti na taj način ne rabe, jer takova *ništ korist zemla* ne može vratiti ono što se u nju uloži. Osim toga, zemljište oko Torčeca puno je *pregora* - mjesta na kojima se nalazi pijesak ili šljunak, a sve donedavno u nekim je dijelovima sela bilo moguće do koljena gaziti *mlač* (močvarno zemljište) ili pak pronaći posebnu vrstu zemlje, tzv. *belu ilovaču*. Razlog je blizina rijeke Drave koja je tijekom prošlih stoljeća više puta mijenjala tok pa je tako u jednom razdoblju protjecala blizu sela.

Slika 1.
Obitelj iz Torčeca, početak 20. stoljeća

2.3. STANOVNICI

Iako sebe nazivaju *Torčankama i Torčancima* u sjećanju stanovnika sela zadržao se i podrugljiv naziv *Futvači* iz vremena kada su stanovnicima svakog sela *prišivali* nadimke nastojeći im pripisati negativne osobine životinje (u ovom slučaju neugodan miris koji ispuštaju mladunci kao obranu u slučaju opasnosti).

Govore kajkavskim dijalektom koji sami nazivaju *kajkavski mešani* i smatraju ga ljepšim, bližim književnom jeziku od govov susjednih sela.

Slika 2.
Starci, Torčec između 1940. i 1950.

3. ŽIVOT U OBITELJI

U razdoblju između dva svjetska rata prosječnu torčansku obitelj činile su tri, ponekad čak i četiri generacije. Broj djece već se počeo drastično smanjivati u odnosu na generacije koje su živjele prije prvog svjetskog rata, tako da je uobičajeno bilo imati dvoje, troje djece. Često se i to treće dijete smatralo viškom, osobito ako je bila

djevojčica. U to se vrijeme javlja svojevrsan mehanizam javnog mišljenja koje se vrlo negativno odnosi spram obitelji s više djece.

Kazivači se sjećaju različitih podrugljivih priča namijenjenih upravo tim osobama. Navedimo jednu: "Žena je imala dvanaestero djece i sramila se zbog toga. Kada je išla na ispovijed, na svećenikovo pitanje koliko ima djece, odgovorila bi - a kuliko i apostolov!"

Isto je tako zanimljivo i objašnjenje tvrdnje prema kojoj su bogati imali manje djece nego siromašni: "Dok je kiša padala bogati su kuruzu runjili, a bokci so išli spat. Oni so neimali kuruzu pak so išli decu delat. Oni niso imali kaj delati!"

Naravno, pravi razlog ovoj pojavi jest težnja za očuvanjem cjelovitosti imanja. Brakovi su sklapani uglavnom po odluci i izboru samih supružnika. Biral su uglavnom djevojke iz vlastitog sela, držeći se izreke kako primjerice u Drnju nije dobro ni punicu kupiti, a kamoli djevojku oženiti. Pravila ponašanja mladića i djevojaka nisu strogo zabranjivala druženje i ljubavne veze tako da je bilo i vanbračne djece - *faćuka*. Osim ovog koristili su i naziv *lubleno dete*, a neki kazivači tvrde da ih je u vrijeme njihove mladosti bilo čak više nego danas. Sjećaju se konkretnog slučaja mladića koji je odmah po rođenju *isplatio* vanbračno dijete. Majka je poslije

Slika 3.
Susjedi ili rođaci, Torčec između 1930. i 1940. godine

imala još jedno vanbračno dijete, a nakon toga se normalno udala. Ovdje je vidljivo kako zajednica nije odbacivala takve žene, jednostavno bi ih prihvatili uz komentar:

"Bila je potrebna, ne bila zbirljiva, još su bole dečki k nje hodili!"

S druge strane, razvodi brakova bili su vrlo rijetki u osuđivani.

Neka pravila ponašanja s početka stoljeća ipak su se zadržala i u ovom razdoblju. Tako za djevojke i dalje vrijedi dobna granica od 17 godina kada se moraju udati jer ih nakon toga smatraju *starim deklama*. No, kako iznimke potvrđuju pravilo uvijek je bilo i onih koje su se udavale kasnije. Svojevrsna *sloboda* u ponašanju mlađih, prema riječima kazivača posljedica je prvog svjetskog rata i nestajanje *austroугarske discipline*. Mnogi sudionici rata bili su u zarobljeništvu, *odakle su donesli ruski sistem*.

O životu i ljubavima tog razdoblja naj slikovitije govore stihovi pjesama:

KOMAJ ČEKAM DA NEDELA DOJDE
KAJ MI DRAGI POLEG HIŽE POJDE.

DA BI BOGDA BILA
V DOLNJEM KRAJU KMICA
KAJ BI JA LJUBIL
MARIČINE LICA.

U tom je razdoblju većina stanovnika Torčeca bila siromašna. Kao potvrda tome, bolje os opisa poslužiti će citat iz iskaza samih kazivača koje bi spominjali tek onako, usput, govoreći o nekoj drugoj temi:

- *To je bila bokčija kaj se smrdelo!*

- *Bokčija je bila!*

- *Mi smo bili jako veliki bokci!*

- *Mi smo česale kukuruznog kruha, a oni so ipak jeli i pšeničnoga!*

- *Sedemnajst let, bila sem dekla za rane bože, još sem ja neimala cipele na nogaj!*

Kako su obitelji bile brojne, znalo se dogoditi da u jednoj prostoriji boravi i spava i do petnaestak osoba (*To je bilo krevetov strahota!*) što je ponekad dovodilo i do komičnih situacija:

... majka je bila i to stroga žena. Veli, bože, mladi, kaj ne bi vraga delali bedastoće. Veli, kaj škriplje postel. Al smo začkomeli...

U okviru uže, ali i šire obitelji osobito poštovanje iskazivalo se starijim osobama. O njima se govorilo u trećem licu množine, *npr. majka Zetovićeva su bili*.

Obitelj kao gospodarska zajednica

U tom se razdoblju smanjuje površina zajedničkog zemljišta i čitav se sustav privređivanja usmjerava na ono ograničeno individualnim vlasništvom, odnosno okvirima jednog kućanst-

va. Pojmovi obitelji i gospodarstva odnosno kućanstva, počinju se preklapati, budući da se poslovi nužno raspodjeljuju među članovima obitelji. Pri tome nema stroge podjele na *muške i ženske poslove*. Prije bi se moglo reći da se radi o podjeli prema starosti pri čemu su mlađi obavljali teške poslove na polju, a stariji uglavnom one u okviru kuće i okućnice. Tako se znalo dogoditi da muškarci čuvaju djecu ili obavljati kućanske poslove.

Ipak se održao i običaj pomaganja pri obavljanju težih poslova (žetva, berba, kukuruza, gradnja kuće) i to ne samo kao razmjena radne snage već i zbog očuvanja tradicije dobrosusjedskih odnosa.

Neke obitelji upošljavale su i *sluge*. Svake godine na proštenju u čast svetog Juraja (*Đurđevo*) u Drnju su se okupljale *sluge* na svojevrsnom *sajmu*. Tamo su sklapane pogodbe za narednu godinu. *Sluga* bi dobio odijelo (*opravu*), hranu i stan (najčešće su imali krevet u štali). *Sluge* koje je unajmljivalo čitavo selo, *kanasi i biruši*, brinuli su se o stoci i svinjama. Skupili bi životinje iz čitavog sela i tjerali ih svakodnevno na ispašu na seoskom, odnosno državnom zemljištu. Svakoga dana hranili su se u drugoj kući, a na dan Svih Svetih od svakog domaćinstva u selu dobili bi dar: okrugli kolač *vrtanj*, komad mesa i vino. Na taj je način proslavljan završetak sezone ispaše.

Srodstvo

Srodstvo se isticalo posebnim nazivima koja označuju njegovu vrstu i stupanj. Nazivi za bliske srodnike često su se prenosili na one dolje ili na starije osobe koje nisu u rodbinsku vezi, a kojima se na taj način iskazivalo osobito poštovanje. Najčešći nazini za bliske srodnike su:

Mamica, majka - baka

Japica - djed

Mama - majka

Papa, tata - otac

Čeča - očeva sestra, muževa sestra, sestra (ukoliko je puno starija)

Teca - očeva ili majčina sestra

Stric - očev brat

Vujec - majčin brat

Strina - stričeva žena

Vujna - ujakova žena

Tetec - tetkin muž

Bratići, sestriče - bratova, tj. sestrina djeca

Sneha - naziv za mladu ženu (tako je zovu muževi roditelji)

Nevesta - bratova žena, žena muževljevog brata

Svak - sestrin muž, muževljeve sestre muž, ženine sestre muž

Muž i žena jedno drugome govore ti, a jedino se nevesta muževim roditeljima obraća sa vi. Djeci tepaju *zlatota, ribica, lepa moja piškuričica...*

Psuju ih:

- *Idi k vragu*

- *Sto ti majki*

- *Vrag mater (kaj bu zdraveša mater!)*

Susjedstvo

Nazivima za srodnike često se obraćaju i susjedima - *sosed, stric, baća, sosed, teca, majka*.

Najbliži susjedi često su poput članova obitelji. Tijekom dana navraćaju i po pet-šest puta, bilo da bi nešto posudili ili tek razmijenili dnevna iskustva. Posuđivali su *petriol, melju, germu, cukora, olje, sol, mašine za meso, pet šibic...* To je jednostavno bila potreba i nije se moglo dogoditi da netko odbije posudbu, jer će sutradan možda njemu nešto zatrebati. Kada dolaze, susjedi najčešće ne kucaju, a pozdravljaju se slijedećim pozdravima:

- *Falem Isus!*

- *Dober dan!*

- *Zbogom!*

- *Doviđenja!*

Ponekad se dogodi da se susjedi i posvađaju. Nakon događaja kaže se:

- *Mi se ž njimi ne spominjamo!*

Kada se obavlja posao za koji je nužna susjedova pomoć (npr. kada se krava teli) ne dolazi susjed s kojim se *ne spominjamo*, već idu po nog z *kim si dober*.

4. ZAKLJUČAK - OBITELJ U TORČECU DANAS

Tijekom vremena slika obitelji unutar seoske zajednice postupno se mijenjala. Ako krenemo od općih odrednica nužno je spomenuti da se naziv Torčanke i Torčanci održao, no ne pamti se nikakav podrugljivi "prišivak". Govor se promijenio pod utjecajem obrazovnog sustava, no kućni još uvijek ostaje kajkavski - *torčanski*. Broj članova obitelji uvelike se smanjio. Najčešća su staračka domaćinstva s jednim ili dvoje članova dok se u većim obiteljima, koje obuhvaćaju dvije ili tri generacije, oni mlađi ne bave zemljoradnjom, već svakodnevno migriraju na posao u obližnju Koprivnicu.

Uobičajen broj djece i dalje se kreće do poželjnih dvoje, a vanbračna djeca smatraju se pojavom koju nitko posebno ne osuđuju. Povećan je broj razvoda brakova, a dobna granica poželjna odnosno udaju pomaknuta je daleko iznad sedamnaest, osamnaest godina. Zanimljiva je i činjenica da je u selu veći broj neoženjenih mladića (*stari dečki*) nego djevojaka.

Životni uvjeti uvelike su poboljšani tako da sada ne manjka stambenog prostora. Često se događa da kuće zjape prazne, jer u njima živi samo jedna ili dvije osobe. Obitelj i dalje ostaje jedino izvorište radne snage, no kako ističu kazivači, pomoć sa strane vrlo je teško

dobiti. *Sluge* se potpune gube iz seoskog života, a i na pomoć susjeda teško se može računati jer je svaka obitelj orijentirana na vlastito gospodarstvo. Tradicionalne rodbinske i kumovske veze polako se gube, a spontana okupljanja vezana uz pojedine blagdane zamjenjuje djelatnost različitih udruga koje nastoje očuvati dio običaja, no uvode i brojne novine kojima je svrha privlačenje mladih.

Odnos prema djeci pod velikim je utjecajem globalne kulture i masovnih medija, potvrđujući kako i naše seoske zajednice postaju dijelom, tzv. velikog sela u kojem se gubi individualnost i osobitosti tradicionalnog života.

Literatura:

1. Marković, Zorko: OSVRT NA NEKE PRETPOVIJESNE I SREDNJOVJEKOVNE NALAZE U PODRAVINI, Podravski zbornik 1997., Koprivnica, 33-52.
2. Krivošić, Stjepan: STANOVNIŠTVO PODRAVINE 1659.-1859. GODINE, Podravski zbornik 1983., Koprivnica, 147-164.

Vesna Peršić Kovač

Torčec - Familienleben und -verhältnisse einst und heute

Famile und Familienverhältnisse sind ein unumgängliches Thema einer jeden ernstzunehmenden Erforschung des Alltags. Sie stellen auch einen Ausgangspunkt bei der Erforschung der Sitten des Lebenszyklus dar, die sich im Rahmen der engeren oder breiteren Familie abspielen. Sie sind zugleich die Grundlage einer jeden Lebensgeschichte der einzelnen Person, die in einer gewissen familiären Umgebung erzogen wird und fortwährend von der Lebensweise und den Verhaltensregeln in der jeweiligen Familie mitgeprägt wird.

Das Anliegen dieser Arbeit besteht in der Beschreibung des Alltags der Familien in Torčec in der Zwischenkriegszeit, und zwar gesehen durch die Augen der älteren Generation und filtriert durch ihre Einstellungen und Werte, die sie sich gerade in der frühesten Lebensperiode bzw. in der Familie angeeignet hatten. Neben den Verhältnissen innerhalb der Familie wurde auch die Art des Kommunizierens mit der Umgebung - mit den Nachbarn, Verwandten und dem gesamten Dorf - angeführt. Behandelt wurden auch einige Sitten, die für das Verständnis von bestimmten Verhältnissen notwendig sind.

Schließlich wird ein Vergleich mit dem gegenwärtigen Leben gemacht, das durch einen Verfallsprozeß der traditionellen Familie gekennzeichnet wird. Hingewiesen wird auch auf die Aufhebung der Werte und Sitten, die jahrhundertlang die Einwohner von Torčec mitprägten, sowie auf die Aneignung einiger neuer Werte.